

Изучаване на процесите на глобализация посредством институционална перспектива

Полина Петкова*

Ако трябва да се обособи време за преосмисляне на социалното развитие, то това време вече е настъпило. Ускоряващото се темпо на промяната е уловило неподготвени голяма част от международните общности. Капитали, стоки и хора вече се движат с такава скорост и сложност, че е трудно да се правят прогнози за повече от няколко години напред. Кризата, натрапена на света от фундаментална промяна в основните структури на производство и разпространение в рамките на глобалната икономика, изправя развиващите се страни пред огромна приливна вълна от възможности и предизвикателства в тази нова ера на глобализация и води до преструктуриране на техните икономики, което в много случаи има катастрофални последици. Като резултат от тях може да се разглежда имиграцията на милиони хора, които биват изтласкани към икономическите предели или шокиращи сцени на открити войни, които разкъсват цели държави.

Всички тези промени генерират огромни социални напрежения, с които политиките за развитие не успяват да се справят пряко. Светът днес плаща висока цена за това, че остави социалните въпроси нерешени, смятайки че след корекция на икономическите фундаменти, те ще се решат сами.

Ключови думи: глобализация, институционализъм, теория на световното общество, сравнителни изследвания.

Глобализацията като изследователски интерес

Глобализацията е широко признат световен процес, който дълбоко променя социалната структура и трансформира живота на хората във всяко кътче на планетата. Нашите лични биографии все повече се повлияват от гъстите мрежи от глобалните

взаимовръзки, както интеграцията на обществата, икономиките и културите фундаментално трансформират човешкия живот. Това понятие се превърна в модерна дума използвана за обозначаване както на позитивни, така и на негативни последици в световен мащаб. Така, за някои глобализацията е синоним на разпространението на свободен пазарен капитализъм. За други, това е източникът на икономическото господство и потисничество на бедните страни от страна на богатите. Голяма част от разразилата се полемика по отношение на глобализацията през последните години поставя акцент върху икономическите аспекти. За социолозите, този фокус върху икономиката е твърде тесен. Глобализацията има икономически, политически, социални, културни и идеологически аспекти и комплексното им изучаване би извело една по-обозрима и ясна представа за случващото се днес. За да може тази идея да поддържа някаква аналитична полезност, тя трябва да бъде разшифрована, внимателно определена и изследвана за нейното въздействие върху обществото, икономиката и световната система като цяло.

Изучаването на глобализационните процеси обхваща необозримо множество от теми, които пряко или косвено биват повлияни от това явление. Разгледани във своята взаимовръзка с глобализацията, могат да се очертаят някои основни под-области на изследване, като: икономическа глобализация; политическа глобализация; глобализация и култура; глобализация и пол / раса / етническа принадлежност; транснационална миграция; местни глобални връзки; нови неравенства в световен мащаб; глобализацията и околната среда; глобализация и религия и т.н.

Изследователският интерес на икономическата глобализация например, се фокусира върху интеграцията на националните икономики в международната икономика чрез търговия, преки чуждестранни инвестиции (от корпорации и мултинационални компании), краткосрочни капиталови потоци, международни потоци от работници и хората като цяло, и потоци от технологии. Критиците на икономическата глобализация от една страна споделят сходни чисто икономически аргументи, обособени като анти-капиталистически, анти-глобализационни и анти-корпоративни нагласи. От друга страна обаче, има критици, чиито недоволства са оформени около социалните и екологични трансформации, които се наблюдават вследствие на глобализационните процеси. В своята същност, тези недоволства се основават върху тезата, че икономическата глобализация е причината за множество

социални проблеми днес, като бедност в бедните страни, нови неравенства, свързани с потребителското поведение, влошаване на състоянието на околната среда в световен мащаб и т.н.

От друга страна, алтернативни и поддържащи перспективи извеждат на преден план положителните процеси, като например информационната революция и информационната ера, която тя поражда. Основната насоченост тук е към въздействието на глобализацията върху знанието, образованието и обучението и обещанията и предизвикателствата на глобалната информационна инфраструктура - глобалното информационно общество, които трябва да отговарят на нарастващите нужди и изисквания на гражданите на света. Тази насоченост е породена от факта, че структурните промени, които са следствие на глобализацията, са всъщност отговорът от страна на много световни предприятия изправени пред огромен натиск и фантастични възможности, пред увеличеното прилагане и интегриране на съвременни информационни и комуникационни технологии в своите основни бизнес процеси. Чрез прилагането на информационни и комуникационни технологии, предприятията имат възможността да намалят въздействието на пространството, времето и разстоянието. На по-конюнктурно и второстепенно ниво, глобализацията засяга всички социални, политически и икономически структури и процеси, които се появяват от това глобално преструктуриране. Един критичен въпрос, който възниква в следствие на всички тези процеси на преструктуриране, е централната роля на знанието, образованието и ученето за успеха на глобалното информационно общество и глобалната информационна икономика. Знанието се превръща във все по-важен фактор на производството. По-важен, както някои анализатори биха спорили, от земята, труда и капитала.

Независимо от фокуса на изследванията, независимо от параметрите и обхвата на изучаваните процеси, глобализацията остава един неразбран в своята същност и резултати процес, който има нужда да бъде изучен цялостно и единно по отношение на различните компоненти.

Какво е глобализация

Много автори правят опит, с известен успех или неуспех, да определят глобализация по най-различни начини. Някои твърдят, че ясна дефиниция не може да

бъде дадена, други твърдят, че това би ограничило смисъла на понятието. И все пак множество автори опровергават тези две мнения и построяват работни дефиниции на глобализацията. Въпреки различаващи се виждания относно разработването на определение, всички автори са съгласни за едно: че определянето на този термин е всичко друго, но не и лесно.

Така например според Джеймс Росноу: *„Глобализацията не е глобализъм, който показва стремеж към крайно състояние на нещата, при което ценности се споделят от или се отнасят до всички пет милиарда души в света, тяхната среда, ролите им на граждани, потребители или производители с интерес към колективни действия, предназначени за решаване на общи проблеми. Нито пък е универсализъм - ценности, които обхващат цялото човечество, хипотетично или реално.“* (Rosenau, 1996:249)

Роуанд Робъртсън я разглежда така : *"Глобализацията като понятие се отнася както към концентриране на света, така и към засилването на съзнание на света като цяло ... както към реална глобалната взаимозависимост, така и към съзнанието на глобалното цяло."* (Robertson, 1992:8)

Изследвайки модерността, Антъни Гидънс дава следното определение: *"Глобализацията съответно може да се определи като интензификацията на световните социални отношения, които свързват отдалечени локалности по такъв начин, че местните ситуации са оформени от събития, настъпили на много мили далеч, и обратно."* (Giddens,1990:64)

От друга страна, социологът Мануел Кастел подчертава информационните аспекти на глобалната икономика, дефинирайки я като *„икономика с капацитет за работа като обединение/единица в реално време, в планетарен мащаб.“* (Castell, 1996:92)

Терминът глобализацията вероятно за първи път е използван като заглавие на книга, редактирана от Алброу и Кинг, където глобализацията е определена като *"Всички онези процеси, чрез които народите по света са инкорпорирани в едино-единствено общество, глобално общество"* (Albrow; King,1990:9)

Взети заедно, тези определения дават добро обобщение на основните характеристики на глобализацията, които най-общо можем да сведем до следното:

- ❖ Глобализацията включва специфични въздействия върху различни общества;

Тази характеристика на глобализацията се отнася до начина, по който глобализацията ограничава избора, който може да бъде направен от различните котрагенти в глобализационния процес: правителства, корпорации, домакинства или индивиди.

- ❖ Глобализацията включва процес на рефлексивност;

Това означава, че индивидите все повече осъзнават живота си като случващ се в едно глобално пространство. Хората все повече и повече осъзнават, че много явления, които засягат живота им, имат глобални последици. С други думи, за да бъдем в световен мащаб рефлексивни, означава да интегрираме глобалните елементи в една идентичност и чувство за себе си, и да действваме спрямо тези елементи (опазване на околната среда, международна благотворителност и т.н.).

- ❖ Глобализацията включва процес на интензификация на човешките дейности и отношения;

Интензификацията се отнася до огромния мащаб на съществуващите глобални отношения. Все повече и повече аспекти на живота ни са вързани, в една или друга форма, с места и народи в други части на света (стоките на световния пазар се произвеждат, сглобяват и потребяват в различни точки по целия свят). Освен това, фактор за интензивните ни връзки със света са все по-големия брой договори и споразумения, които обхващат практически всички сфери на обществените отношения. В известен смисъл всички ние сме вградени в една все по- гъста глобална мрежа от глобални регулации.

- ❖ Един от централните процеси за глобализацията е детериториализация;

Тази сложна концепция просто внушава идеята, че в условията на глобализацията, територия става по-малко значима за човешките отношения. Територии и граници са станали ирелевантни за такива взаимодействия, които поради тази причина са глобални по своя характер. Времето и пространството са компресирани чрез технологично създаването на виртуалното пространство на взаимодействие, неповлияно от разстоянието. Практически всяко явление от всекидневния ни живот придобива надтериториални качества. От финансовите потоци, през електронните комуникации, до влошаването на околната среда, тероризма и религиозния

фундаментализъм. Всички тези области на човешкия живот се глобализират, доколкото те вече не са прикрепени към определени територии, но се развиват и ни влияят на транснационално равнище. Процесът на глобализация, като детериториализация, превръща света в едно единствено пространство.

❖ Глобализацията е набор от процеси на социална промяна;

Процесът на глобализация може да се определи като поредица от развиващите се промени в световен мащаб, които все още не са неприключили. Процесите, които водят до глобалност във всяка една сфера са многобройни и обхващат повечето области на обществения живот и човешките взаимоотношения като икономика, държавно устройство, култура, идеология, религия.

❖ Глобализацията създава нови модели на неравенство;

Някои категории хора се възползват от глобализационните процеси, но други нямат тази възможност. В този смисъл, глобализацията включва по-скоро взаимосвързаност, отколкото взаимозависимост. Двете понятия сами по себе си могат да бъдат дефинирани от перспективата на властовите отношения или по точно посредством разпределението на властта. Взаимозависимостта внушава чувство за равенство (зависими един от друг). В случай на съвременната глобализация няма такова равенство. Глобалните отношения са асиметрични, каквато е и информацията в глобалното общество. Някои страни са доминиращи (западните държави), други са подчинени (развиващите се страни). Различни групи и организации се опитват да влияят на правителства и корпорации, както и на други мощни институции, за моделиране на глобализацията според своите концепция и ценности. В резултат на това се появяват глобалните идеологии, за да осигурят интелектуални основания за подобни социални движения.

Независимо от това как възприемаме глобализацията, концепцията е приета от академичната общност. Тя заема все по-важно място в социалните и хуманитарните науки, а дори и в природните и приложни науки, което има своята причина: невъзможно е да бъде разбран светът в началото на 21-ви век без разбирането на глобализацията и нейните последици.

Прилагане на институционалния анализ към изучаването на процесите на глобализацията.

Както стана ясно, учени от различни интелектуални и социални научни поприща, споделят общи концептуални, теоретични и методически проблеми, когато става дума за въпросите на глобализацията. Обобщавайки изведените характеристики на този световен феномен, стигаме до употребата на понятия като вграденост и дифузия, които са централни в научните дискусии на сравнителните проучвания, прилагайки аналитичния потенциал на институционалния анализ. „Днес, в ерата на хиперглобализация и безброй коментари относно глобализацията, институционалната теория за глобализацията – често разглеждана като теорията на световно общество - е издълбала съществена ниша в проучванията за глобализацията.“ (Drori,2007:479)

Концепцията за света като обкръжаваща среда и изучаването на институциите, като държава, мултинационални корпорации и международни корпорации в тяхната вграденост в тази обкръжаваща среда, е основна тема за институционализма на ДиМаджио, Пауел (1983), Майер, Скот (1987,1983). Друг акцент, поставян в изследователската програма на институционалистите по отношение на глобализацията е това, което ДиМаджио и Пауел (1983) наричат в своите трудове „изоморфизъм“. Изоморфизмът е както средство за легитимация в обкръжаващата среда (света), така и дифузното състояние на авторитет/властта в глобалната система (интернационализация). Чрез това понятие биват обяснени ролята на институционалните механизми в международното разпространение на идеи и практики, както и рационализиращото и стандартизиращо въздействие от страна на международните организации, върху професии, образование и т.н. " Общите дефиниции и теории за социалната организация генерират структурни сходства в силно разнородни общества" (Meyer; John; George,1987:13)

Следователно, глобализацията придобива характер на конститутивен процес, укрепващ отношенията между транснационалното и глобалното, подсилващ легитимността на глобални теми прилагайки ги в практика чрез тяхното институционализиране на глобално ниво, и разпространяващ модели на различните държави и организации по целия свят.

В своите стъпки към цялостно обяснение на глобализационните процеси, институционализмът оспорва общата визия за националните държави като автономни и

ги разглежда като структури - консолидиращите се свръхнива на глобализация, от които се разпространяват идеи и практики към всички области на обществения живот. Така, в термините на сравнителния институционализъм, глобализацията е двоен процес: глобална институционализация на световно общество и разпространение на световни социетални модели към социалните единици вградени в глобалната обкръжаваща среда.

Прилагането на институционалната традиция при анализа на процесите на глобализация могат да се разглеждат в две обяснителни линии, които вече обособих като сравнителен институционален анализ и теорията за световното общество. Подчертавайки настъпващата консолидация на глобалната общност и наред с признаването на глобална икономика, международната политическа система, глобалната екология и световни здравни зависимости, възниква и теорията за едно глобално общество. Фактът, че нашето ежедневие е изпълнено със статистика по отношение на световни въпроси, пренася и пробелът за тяхното решение на глобално ниво. Този статистически агрегация, помага за изясняване на глобални социални, икономически, екологични проблеми и представя света, като съответна социална единица. Така например, доминиращи изследователски теми са: екология, здраве, права на човека - придобиват все по-голяма легитимност като глобални и транснационални социални проблеми. Детериториализация на проблематичните области се наблюдава и по въпросите за социалната отговорност на гражданите, които в последните десетилетия получават повишено внимание при изготвянето на политиките и социалното действие. Общата линия на тези теми е тяхната взаимозависимост и универсалност. Приносът на теорията за световното общество е именно в добавянето на глобално ниво, подчертавайки консолидацията на всеобхватната система (универсална или глобална), която простира своето значение и форма извън международната сфера.

Тази универсализирана визия на обществото има важно въздействие върху световната организация и оформя световните културни доктрини: сегашната световна система на управление е отражение на световните културни тенденции, бидейки кодификация на норми във формалните структури на действие и политики.

Интерес събужда и преориентирането на дискусията към на рационализиран, ритуализиран и систематичен характер на действие и поведение в нововъзникващата социална арена, наблюдавано в трудовете на Майер (1983) и Скот

(1983). Погледнато през призмата на икономиката, това определя глобализацията като повече от световно разпространени и засилващите се транзакции и взаимозависимости. Тя по-скоро включва допълнителна концептуална промяна към универсалното и по този начин е културен процес в допълнение към икономическия и политически процес.

Задълбочаването на глобалните взаимозависимости и консолидирането на глобалното като социален хоризонт, осигурява плодородна почва за създаване на нови организации и разширяването на съществуващи такива. С глобализацията, голяма част от човешката дейност поражда все по-голям набор от универсализирани правила и стандарти. Влиянието на суверенните национални държави и обществото отслабва, така че много от местните дейности биват свързана в глобалната мрежа на организации и институции. В този контекст, както риск, така и възможност, вече се възприемат в световен мащаб, а формите на поведение и действие се оценяват в глобални условия. Резултатът е световна експлозия на организации и организиране.

Това се случва на всяко ниво. На международно равнище, социалните организации са обхванати от транснационални корпорации и международни финансови институции. На национално ниво, много държавни институции са ерозирани или елиминирани. А на местно ниво, императивите на пазарните сили и глобализацията подкопават общностите и семействата. Тези промени може би изглеждат неизбежни: предвидима форма на техническата или културната еволюция. Но на практика тази еволюция е била силно повлияна от икономическата и политическата програма на напредналите индустриални страни, чрез разпространение на социеталните модели към единиците вградени в глобалната обкръжаваща среда.

Заклучение

Съвременната научна литература изобилства от трудове посветени на глобализацията, разглеждайки я като сила, задействаща революционната промяна в националните политически и икономически институции. Институционалната теория, като част от това научни наследство, осигурява продуктивна рамка за разбиране и тълкуване на явлениято глобализация. Институционалните предположения, приложими в интерпретирането на глобализационните процеси накратко могат да се сведат до следното:

- ✓ Институционализиране на културни модели на глобално ниво, създавайки глобална среда, в която общества, организации и индивиди са вградени. Доказателство за това предположение може да се намери в експанзията на политики и практики и консолидирането на конкретни модели;
- ✓ Разпространението на тези модели към единиците, конституиращи глобалния свят, в съответните области. Глобалната дифузия на структури и възприятия се подкрепя от идеята за универсалност на знания и характеристики на обществото;
- ✓ Вградеността на елементите на глобалния свят, които възприемат рационализираните институционални модели. Склонността към приемане на моделите оказва влияние върху интензивността на приемственост;
- ✓ Институционалната промяна, която води до конформизъм при социалните актьори в желанието си да се адаптират към новите условия и модели на световния ред.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бауман. З., (2003), *Общността. Търсене на безопасност в несигурния свят*, София: Издателство ЛИК.
2. Бек. У., (2013), *Рисковото общество. По пътя към една друга модерност*, София: Издателство Критика и Хуманизъм.
3. Петков. К., (2009), *Имиграция, идентичност и гражданство: българската ситуация и европейският контекст*, сп. *Социология*, Година I, брой 2, стр.57-68.
4. Ритзър. Д., (2008), *Макдоналдизацията на обществото*, София: Издателство Емас.
5. Стийлиц. Д., (2003), *Глобализацията и недоволните от нея*, София: Издателство Инфодар.
6. Albrow. M; King. E,(1990) *Globalization, Knowledge , and Society*, London: Sage.
7. Castell M., (1996), *The Rise of the Network Society*, Cambridge, MA: Blackwell.
8. Coase.R., (1998), *The new institutional economics*, the *American economic review*, vol.88, No 2, pp.72-72

9. DiMaggio, P, Walter. P., (1983), The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields, *American Sociological Review*, vol.48, Issue 2, pp.147-160
10. Drori, G Institutionalism and Globalization Studies, *Sage Handbook Of Organizational Institutionalism*“, pp.449 – 472.
11. Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
12. Khondker, H, *Globalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept*, *Bangladesh e-Journal of Sociology*, Vol. 1. No. 2. July, 2004
13. Meyer. J; John. B; George. T., (1987). *Ontology and rationalization in the western cultural account*. Pp. 12–40 , in G. M. Thomas, J. W. Meyer, F. O. Ramirez, and J. Boli, *Institutional structure: Constituting state, society, and the individual*. Newbury Park, CA: Sage.
14. Meyer. J; Richard. S., (1983) *Organizational Environments: Ritual and Rationality*, ed. Beverly Hills, CA: Sage
15. Robertson. R., (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage.
16. Rosenau. J.,(1996) *The Dynamics of Globalisation: Towards an Operational Formulation*, *Security Dialogue*, Vol.27(3), pp.247- 262.

---

* Авторът е д-р по Социология към Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград.